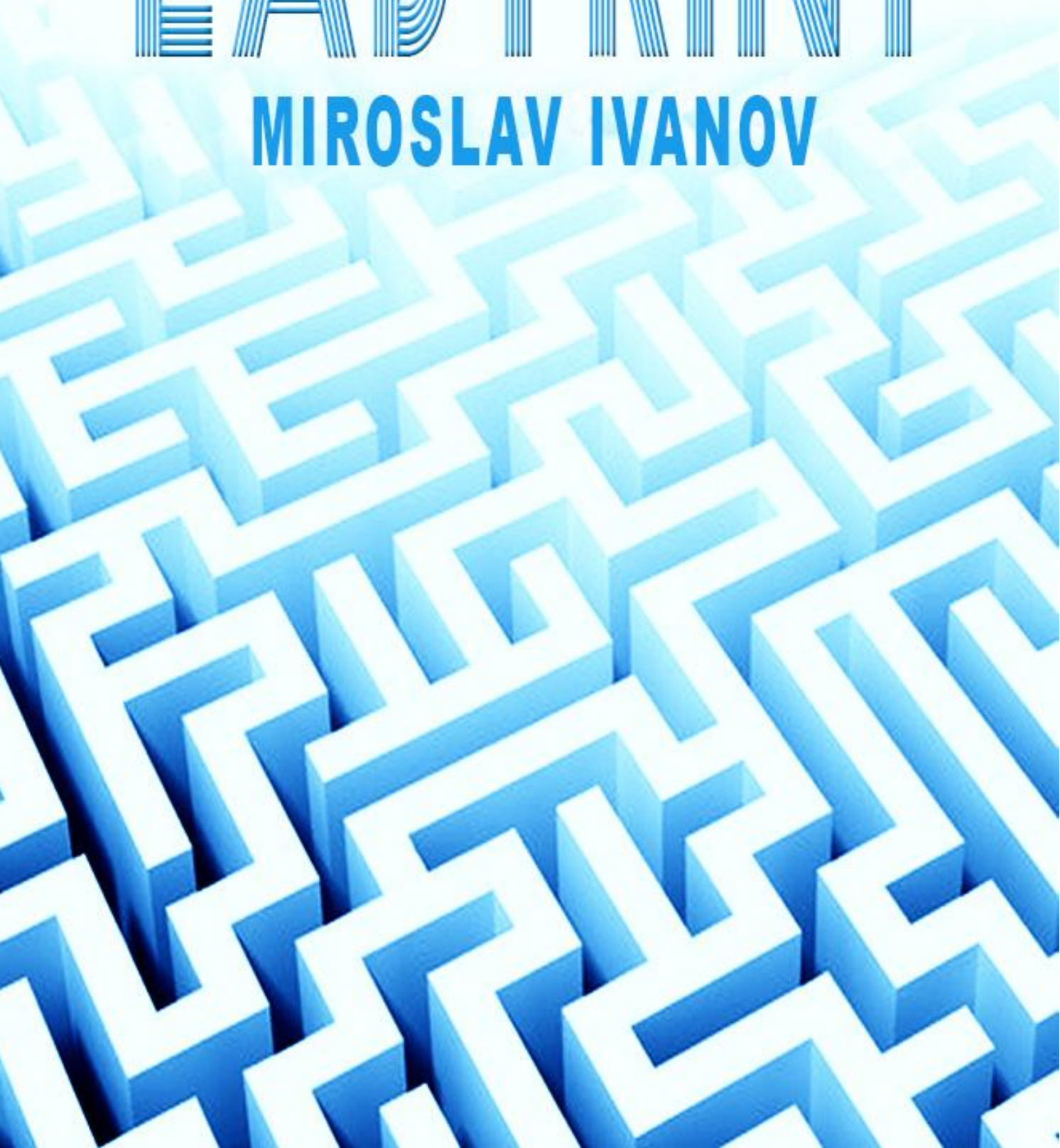


LABYRINT

MIROSLAV IVANOV



Miroslav Ivanov

Byl český spisovatel a publicista, zabývající se především historií a literaturou faktu.

V roce 1948 odmaturoval na gymnáziu v Jaroměři. Rok pracoval v různých povoláních a poté začal studovat češtinu a dějepis na Univerzitě Karlově v Praze, kde promoval v roce 1953. Do roku 1960 byl asistentem na Filosofické fakultě UK. V šedesátých letech pracoval jako redaktor časopisu Hlas revoluce. V roce 1967 přešel na dráhu spisovatele z povolání. Věnoval se především kauzám z české historie - rukopisné spory, smrt Svatého Václava a další.

Byl dlouholetým předsedou Klubu autorů literatury faktu.

Labyrint

Soubor deseti kapitolek literatury faktu, v nichž autor řeší autorství Dalimilovy kroniky (Labyrint kolem Dalimila), autorství Historie o těžkých protivenstvích církve české (Komenský s otazníkem), rozpory kolem data smrti otce Boženy Němcové (Co napsal Jan Pankl po své smrti), vinu libretisty Prodané nevěsty (Kryptogram Sabinovy viny), v nichž odhaluje osoby, které posloužily za vzor k literárním postavám (Jak se dělá detektivka, Olbrachtovské marginálie, Ještě žije Povondra), a pátrá po dějích a postavách z období druhé světové války a okupace, jež se promítly do naší literatury (Kam dolétne holubice, Zavařovací láhve Maxmiliána Z., Tereziánská rekvie).

Miroslav Ivanov

Labyrint



2015

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno. Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla, a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout z portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takového sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

© Miroslav Ivanov - dědicové - c/o DILIA, 2015

© INDEART, 2015

www.indeart.cz

978-80-7519-078-9 (PDF)

OBSAH

CESTA ZA TAJEMSTVÍM ANEB MÍSTO ÚVODNÍHO SLOVA

LABYRINT KOLEM DALIMILA

KOMENSKÝ S OTAZNÍKEM

CO NAPSAL JAN PANKL PO SVÉ SMRTI

KRYPTOGRAM SABINOVY VINY?

JAK SE DĚLÁ DETEKTIVKA

OLBRACHTOVSKÉ MARGINÁLIE

JEŠTĚ ŽIJE POVONDRA

KAM DOLÉTNE HOLUBICE

ZAVAŘOVACÍ LÁHVE MAXMILIÁNA Z.

TEREZÍNSKÁ REKVIEM

PRAMENY A LITERATURA

ČTĚTE ELEKTRONICKÉ KNIHY

CESTA ZA TAJEMSTVÍM ANEB MÍSTO ÚVODNÍHO SLOVA

Každá věc, každá příhoda má svá tajemství. I každý člověk. Zaplaťpánbůh za ně. Tajemství totiž patří k těm faktům, která dělají život životem.

Představte si, kdyby neexistovala. Kdyby bylo všechno jasné, prosté a jednoduché, kdyby zkrátka kolem nás nebyla. Nač bychom se těšili? O co se přeli?

Sláva všem tajemstvím.

I těm nejmenším.

Je ovšem třeba:

1. umět je vidět.
2. umět je chápat.

Záleží na úhlu, kterým pozorujete. Kterým hledíte na svět. Tráva může být stejně tak potravou králíků jako báječně tajemná věc. Vysvětlete, proč je právě taková, jaká je!

Nebo jiný příklad: napadlo vás někdy, kolik tajemství skrývá třeba obyčejná švestka? Nevíme, kdy se dostala do Čech; zatímco o hruškách a jabloních psal už arabský cestovatel a kupec Ibrahím Ibn Jakub v 10. století, nezná švestku ani slavný kronikář z doby Karla IV. pan Bartoloměj Klaret. Na druhé straně se však v listině knížete Břetislava z roku 1052 udává, že osada Žiželice musí každoročně odevzdávat kapitule Staroboleslavské 40 beček povidel a 45 soumarových nákladů sušených švestek. Jak to vysvětlit? Celkem jednoduše — listina je podvrh z pozdějších staletí, kdy klášter zhotovil falešný doklad, aby měl větší „příjem“. A napínavá historie obyčejné švestky se před námi rozvíjí jako detektivka.

Stejně tak je tomu s věcmi jinými, s příhodami, s lidmi.

Nemohu za to, upsal jsem svou duši tajemství.

Někdy je to záhada Leninova pobytu v Praze, jindy atentátu na Heydricha, vraždy ing. Formise či Rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. Nebo

literárních rébusů. Mnohdy přitom záleží právě na onom úhlu pohledu. A proto ještě jednou: Ať žije kouzlo tajemství, bez něhož by život stál za méně, než stojí.

LABYRINT KOLEM DALIMILA

Na začátku každého sporu, hledání či problému je třeba si vyjasnit pojmy: abych věděl nejen já, ale i ty, on, ona, ono, my, vy, oni a ony.

Abychom znali.

Vezměme tedy onen starý, zažloutlý Ottův slovník naučný, o němž se už mnozí tolikrát vyjádřili, že dosloužil (a který je stále spolehlivým informátorem), a nalistujeme písmeno L.

LABYRINT.

Moment, tady je psáno „Labyrinth“. Ano, písmenko „h“ odnesl čas, slovu a jeho obsahu tím však neublížil; s důvěrou i úsměvem můžeme proto číst poněkud starobylý, pečlivý výklad:

„... etymologie nejistá, dle jedněch pochází slovo to od řec. ‚ulička‘, dle jiných od ‚kámen‘, jiní opět odvozují slovo to z hebrejštiny, jiní z egyptštiny — bludiště. Původně sluly tak u Řeků jeskyně a doly, jež rozvětvovaly se ve množství chodeb a chodbiček, kamenné lomy, jež sloužily z této příčiny často za vězení a za úkryt uprchlíků. Jméno labyrinth bylo dle Wiedemana přeneseno pak do Egypta a nazvána jím podzemní stavba umělá, jež zařízením svým upomínala na řecké labyrinthy. Popis egyptského labyrinthu podává Herodot...

V Řecku byly zejména na Krétě dva labyrinthy: jeden u Knosu, jehož zbudování přičítala báje Daidalovi a v němž chován byl dle pověsti Minótaurus, druhý u Gortýny... Slova labyrinth užívá se často moderně ve významu: směs, směsice zamotaná, v níž se nelze vyznati...“ Tak, tady to máme černé na bílém, kdo nevěří, ať se do Ottova slovníku podívá sám. Nalezne tam třeba i jiný „labyrinthus“, ale současně se dozví, že „jest to nejniternejší a nejdůležitější součást ucha, v níž končí se čiv sluchový“. Takže raději zůstaneme u vysvětlení prvního, u směsice zamotané, v níž se nelze vyznati.

Budiž.

Zbývá však ještě jedno slovo z nadpisu: DALIMIL. A poněvadž je spojeno s výrazem labyrinth, vyplývalo by z toho, že ...

Běží o směsici zamotanou, v níž se nelze vyznati?

Bud'me vážní, za chvíli třeba zjistíme, že je tu skutečně cosi nejasného. Podíváme-li se do Etymologického slovníku jazyka českého a slovenského Václava Machka, nalezneme zde sice výklad slova „dalamánek“ (což snad mělo vzniknout z francouzského pain d'Allemand, tedy německý chléb, jak asi říkali francouzští vojáci), ale Dalimil tu není.

Sáhnu tedy do knihovny, kde mám vzácnou Historii literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka — prací Josefa JUNGMANNA, doktora filosofie a profesora humanitního. V Praze 1825.

V rejstříku Jungmann uvedl: „Dalimil Meziřícký, kanovník kostela Boleslavského, jemu mylně připisuje se kronika do roku 1314 sahající.“

Podíváme-li se do Jungmannovy Historie podrobněji, nalezneme v oddíle III „Od krále Jana až do pútek o náboženství, od roku 1310 až do roku 1410“ jako spis v pořadí sedmnáctý právě kroniku, jejímž autorem měl být Dalimil. Ale už Jungmann upozorňuje (jak jsme si před okamžikem citovali), že se mu to připisuje mylně. V tomto místě, kde je stručná charakteristika a popis díla, Jungmann poznamenává:

„Rýmovaná kronika česká, obyčejně Dalimilu připsaná, proto, že Hájek v poznamenání historiků užitých také jakéhosi Dalimila Meziříckého, kanovníka kostela Boleslavského, klade. Avšak skladatel této kroniky zdá se býti raději nějaký rytíř, který — jak sám praví — kroniky Boleslavské se přidržel. Zavřel svou historii s rokem 1310, neb jak myslí Dobrovský 1314, do kteréhož roku mnohé rukopisy sahají. Událostí posledních svědkem byl, ku příkladu na boj mezi Čechy a Míšňany roku 1309 praví sám, že se z města díval. Kronika ta skrze opisovatele velmi proměněna byla, z nichž mnozí k oslavě těch rodin, kterým ji z platu opisovali (tedy za plat — pozn. autora), všelicos přidávali, jiní opět některé staré a jeho vlastní nepravé události opravovali, tak že dvojí jest recenzí její, starší a mladší, ona mylnější, tato opravenější...

Jungmann poznamenává, že tato kronika „poprvé pro obecné dobré vůbec na světlo vydána“ byla Pavlem Ješínem, radním písařem Nového Města pražského, v roce 1620. Ten ji nazval Kronika stará kláštera boleslavského a věnoval představiteli stavovského povstání Václavovi Budovcovi a kancléři Vilému z Roupova, čímž vlastně určil její osud. Měla burcovat proti cizákům — Habsburkům, a proto „ledva vyšla, hned spálena jest až na šest výtisků“.

Bylo po Bílé Hoře ...

Kolikrát se už v lidských dějinách obávali vládcové a jejich sluhové obyčejných knih. Báli se pravdy?

Podruhé se pokusil vydat kroniku Faustin Procházka v roce 1786 a nazval ji Kronyka Boleslavská. Díky poměrně osvícenskému duchu, který v té době vládl na cenzuře, kniha vyšla. Po třetí to zkusil v roce 1823 Václav Hanka. Věděl, že kronika je naplněna protiněmeckým duchem a že by svým celkovým zaměřením pomohla národnímu obrození, současně si však uvědomoval, že situace se od roku 1786 přiosťřila — a proto vymyslel na vídeňské cenzory úskok. Věnoval ji hraběti Libštejnskému z Kolovrat, pražskému nejvyššímu purkrabímu a současně připomněl (jaksi mimochodem), že už kniha vyšla dřív, takže — to byl podtext tohoto sdělení — se jí cenzura nemusí obávat. Aby své tvrzení doložil, připojil výtisk Procházkův z roku 1786, avšak vytrhl v něm listy s předmluvou, kde vydavatel Procházka poctivě zaznamenal, že první tištěné vydání kroniky bylo v roce 1620 spáleno. Hanka totiž věděl, že by tento fakt mohl ohrozit jeho dobrý úmysl, chtěl přece, aby kronika pomáhala českým buditelům v boji proti germanizaci. Nebylo mu to nic platné, cenzura na podvod přišla a vydání zakázala. Teprve v roce 1849 vyšla kniha potřetí...

Nu, a tato fakta — která jsme právě uvedli podle jednoho z nejstarších pramenů, Jungmannovy Historie — se opakovala ve všech učebnicích, dějinách a nejrůznějších dílech, věnovaných české literatuře. Všichni se shodovali s Jungmannem, že Dalimil kroniku nenapsal, avšak díky tradici (a prvotnímu omylu) vycházela kniha vždy jako takzvaná Dalimilova kronika.

Okamžik, abychom se nespletli: už před Jungmannem upozornil na omyl Josef Dobrovský. Jako první, pokud vím. K omylu došlo tak, že moravský historik Tomáš Pěšina z Čechorodu vydal v roce 1673 knihu *Phosphorus septicornis* a v ní poznamenal, že kroniku napsal Dalimil Meziříčský. S jeho jménem se seznámil u kronikáře Václava Hájka z Libočan, ten totiž má mezi prameny ke své *Kronice české*, vydané roku 1541, i jméno „Dalimila Mezeřického, kanovníka kostela boleslavského“. A co učinil Pěšina: poněvadž věděl z Ješínova vydání z roku 1620, že se kronika jmenovala *KRONIKA STARÁ KLÁŠTERA BOLESLAVSKÉHO*, usoudil, že jejím autorem by mohl být boleslavský kanovník, jehož jméno četl v pramenech Hájkovy *Kroniky české*. Byla to ovšem hypotéza nesprávná, vždyť dodnes neznáme žádného skutečného autora Dalimila Meziřického — je pravděpodobné, že si ho Václav Hájek vymyslel tak jako řadu jiných věcí. Jeho *Kronika česká* je totiž vyhlášená právě svými fantaziemi a nepravdami.

Bohuslav Balbín však přejal Pešinův omyl (či vědomou hypotézu?) a rozšířil ji natolik, že *Kronika boleslavská* už navždy podržela jméno člověka, o němž nevíme, zda byl Hájkem vyfabulován či zda skutečně žil a tvořil.

Zkrátka — DALIMIL.

Dobře, pomyslí si laik, kronika jako kronika, jako bychom jich neměli dost... Stačí se podívat do *Dějin české literatury* z roku 1959, díl první, a tady jich najdeme jako hub. Třeba tzv. *Kronika trojanská*, *Kronika o založení země české*, *Kronika světa*, *Kronika rožmberská*, *Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi*, *Kronika Bartoše Písaře*, *Beckovského*, *Březanova*, *Husitská*, *Jarlochova*, *Kanovníka Vyšehradského*, *Kosmova*, *Mnicha sázavského*, *Neplachova*, *Petra Žitavského*, *Pulkavova*, *Silviova*, *Vavřince z Březové* — a řada může pokračovat pěkně dlouho.

Schválně jsem rozevřel rejstřík, abych spočítal, kolik jich tu mají uvedených. Celkem 52. Proč se tedy pozastavovat nad jednou z nich, nad jakýmsi Dalimilem...

Ano, proč.

Pro slepičí kvoč, aby stará nekvokala, protože nemá proč, tak by to asi řekla má babička. Universitní profesor dr. Jan Jakubec naproti tomu ve svých Dějinách literatury české začíná výklad o tzv. Kronice Dalimilově slovy:

„Česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila byla nejčtenější knihou z celé staročeské literatury. Znalost její se udržuje nepřetržitě od jejího složení až po naši dobu. Ve století 14. a 15. byla často opisována, tu i tam napodobována. K českým čtenářům mluvila tehdy hlavně svým vlastenectvím...“

Nejčtenější kniha v celé staročeské literatuře.

To jsou vážná slova. Boleslavská kronika — čili nepřesně a nesprávně Dalimil, jak se už dnes běžně říká — patří tedy k nejcennějším dílům českých dějin. Ne svou výzdobou či iniciálkami, ale obsahem. Její rozšířenost nakonec sama nejlépe hovoří o čtenářské oblíbenosti. (Jeden z rukopisů byl nalezen v roce 1874 dokonce v Anglii v tamější cambridgské universitě. Podle soudu J. Jirečka se sem dostal jako část věna Anny, dcery Karla IV., která se v roce 1381 provdala za Richarda II. Později se ukázalo, že tomu asi tak nebude, poněvadž po stranách má rukopis české přípisky pocházející z 16. století.)

Málokterá kniha naší minulosti byla víc naplněna vlastenectvím než právě Dalimilova kronika. Vznikla proto, že její autor chtěl varovat českou šlechtu před cizáky, před vetřelci, ať už je viděla v Němcích či v jiných okolních národech. Domácí šlechta se v té době — po vymření Přemyslovců roku 1306 — dostávala do sporů s duchovními i světskými plány ciziny, trůn byl uprázdněn, a Dalimil proto vyzývá ke sjednocení českých zájmů. Jeho práce je tendenční, vědomě tendenční, je vlasteneckou povinností — tvrdí — znát své dějiny. Znat dějiny českého národa.

Dalimil se opírá o šlechtu a především na ni se obrací: musí být rádcem panovníku, jestliže však panovník — má na mysli Přemysla II. — „neschová jazyka přirozeného“, tedy nebrání ho, pak v zájmu národa může nastoupit i odboj proti panovníku. Autor mu radí:

... aby miloval zemany
a v své radě mieval české pány.
Neb jemu cti jest s nimi dojiti
a bez nich nemóž země upokojiti.
Anebo jemu zemanóm uvěřiti,
nebo se ctí z země jíti.

Řeceno dnešními slovy: buď věřit Čechům, nebo odejít z naší země.

Českým pánům autor doporučuje: „vol svůj jazyk, cizieho nechaj, pomni, čemu tě Libuše učila ...“ Je k nim současně i kritický: kárá je, že mnohdy podléhají cizácké módě, turnajům, hře v kostky, zálibě v honbě, v chovech psů. To vše je podle Dalimila odklonem od domácích tradic. Hlavním zákonem života má být tvrdí — autor — povinnost jednotlivce k obci, tedy přeneseně k národu. Boj za jeho práva a zájmy, zápas o český jazyk — to jsou hlavní zásady Dalimilovy kroniky, jejíž autor díky vlastenectví přesáhl hranice své třídy. Ne náhodou prohlásil o této knize německý historik Josef Georg Meinert, že byla „die Trompete des Hussitenkrieges“ — polnicí husitských válek. I když to byl soud zjednodušený, faktem zůstává, že Dalimilova kronika patřila k nejčestějším skladbám středověku. Její zápal proti cizákům, kteří zaplavují českou zemi, vnášejí sem cizí mravy a cizí zvyky, její boj proti odnárodňování českých vrstev — to všechno z ní činí více méně ojedinělé dílo, které svou vyhraněností vůči nežádoucím vetřelcům nemá snad soupeře.

Obsah Dalimila je určen českou historií. Už hned v úvodu vytýká, že mnozí si libují v cizích pověstech a zapomínají na vlastní rod. Proto se rozhodl „vše české skutky v jedno“ spojit, svázat, jak říká. Jeho hlavní myšlenkou (že za čest jazyka je třeba položit i životy = „za svého jazyka čest nebraňte své životy dáti“) je prostoupena celá kronika. Psal ji, jak se svěruje v úvodu, podle několika starých pramenů: kroniky starého kněze v Boleslavi, pak podle kroniky břevnovské, pražské, vyšehradské a opatovické. Kronikou Boleslavskou, kterou nejvíce chválí (že je nejlepší), by mohla být kronika Kosmova; soudí se to proto, poněvadž se

Dalimil ve své práci nejvíce přidržuje a čerpá právě z Kosmy a přitom o něm mezi svými prameny vůbec nehovoří.

(Někteří badatelé si naproti tomu myslí, že „kronika starého kněze v Boleslavi“ není totožná s Kosmovou kronikou, poněvadž v některých místech — i tam, kde se Dalimil a Kosmova kronika stýkají — jsou mnohé věcné rozdíly. Domnívají se, že „kronika starého kněze v Boleslavi“ je nějaká doplněná verze původní Kosmovy kroniky.)

Co rozumět pod označením „kronika Pražská a Břevnovská“ — to je dodnes otázka. Nevíme, panují jen dohady... Třeba to bylo takhle: poněvadž první část Kosmovy kroniky byla věnována pražskému děkanu Gervasiovi a druhá část opatovi břevnovského kláštera Klimentovi, je možné, že těmito názvy myslel Dalimil první dvě knihy Kosmovy kroniky. V případě Opatovické kroniky a Vyšehradské běží asi o prameny dnes už ztracené. Námitka, že Vyšehradskou kronikou by mohla být práce takzvaného Kanovníka vyšehradského, asi neobstojí — Dalimil knihu ostře kritizuje, že se mu „nejméně líbila“. Proč — to nevysvětluje. Kronika Vyšehradského kanovníka je však solidní, dobrá práce.

Tolik tedy o nejhlavnějších pramenech. Vedle nich používal Dalimil jistě i zprávy a materiály z ústního podání a z tradice, dokonce možná víc než z uvedených kronik. Tím nám zachránil širší paletu národních (či kmenových) pověstí, dokonce varianty bohatší než sám Kosmas. Čerpal pravděpodobně z nejrůznějších pověstí erbovnických (o vzniku erbů jak šlechtických rodů, tak panovníka), místních i kostelních.

Kompozice jeho kroniky je prostá, jednoduchá: v první kapitole vykládá stručně o potopě a babylonské věži (což byl jakýsi konvenční vstup téměř u všech středověkých kronikářů), avšak pak už — od druhé kapitoly — se pevně drží českých dějin: vypravuje o počátcích jazyka českého, o Libušině otci moudrém, o Libušině proroctví, o nalezení prvního oráče toto jest, o Přemyslově volení, o Praze založení, o válce dívčí... a tak postupuje příhoda za příhodou, pověst za pověstí, století za stoletím.

Styl měl jednoduchý, takže byl přístupný i „nižším“ vrstvám. Jeden z badatelů (dr. Jiří Daňhelka) o tom prohlásil: „...jazyk nevybočuje z hranic jazyka sdělovacího, slovník i syntaktická stavba jejího jazyku je prostá; autor zřejmě záměrně nevyužil ve své skladbě výbojů soudobého vyspělého už jazyka básnického, tak charakteristického pro zmíněné již skladby (tím myslí Alexandreis a legendy — pozn. autora) s tematikou odtažitější. Bezrozměrný verš měnící se délky a s převládajícím gramatickým rýmem připravoval cestu k vzniku vypravěčské prózy.“

Proto mohla Dalimilova kronika pronikat do širších vrstev a působit na ně. Tím spíše, že její ideologie byla těmto vrstvám bližší a mnohdy souzněla s jejich přáním. A nebylo jistě náhodou, že tato Dalimilova ideová vyhrocenost i později vzbuzovala čtenářský zájem vždy, když bylo českému národu zle a když cizozemci zaplavovali krajinu. Vždyť aktuálnost díla je závislá na atmosféře. Tzv. Dalimil to dokládá nadmíru jasně. Autor, který dokázal říci:

Raději se chci s českú sedlkú snieti,
než ciesařovnu německú ženú mieti.
Vřeť každému srdce po jazyku svému,
a proto Němkyně nebude přieti lidu mému

musel být na svou dobu demokrat a vlastenec. Jeho dílo nevyjadřovalo jen jeho zájem, ale všech tehdejších lidí, kteří hovořili česky. Proto onen ohlas, proto nejširší dosah.

Autor — demokrat a vlastenec. Víme, že Dalimil to nebyl; třeba existoval, ale uvedenou skladbu nenapsal.

Kdo tedy?

Kdo byl autorem této významné kroniky, jedné z nejdůležitějších z celých našich dějin? První kroniky napsané českým jazykem?

Od chvíle, kdy starý Dobrovský první prohlásil Dalimilovo autorství za omyl, uplynulo téměř dvě stě let. Stalo se to v roce 1792, když vyšly jeho Dějiny české řeči a literatury. Kronika dále nese označení „Dalimilova“ — je to pohodlnější a praktičtější než užívat dlouhého titulu „neznámý skladatel první české rýmované kroniky“ (jak kdysi poznamenal profesor J. Jakubec), avšak věc není dodnes vyřešena.

Známe autory desítky jiných, méně důležitých či vůbec svou hodnotou nesouměřitelných kronik. Proč právě zde u tzv. Dalimila existuje bílé místo? Stalo se tak na přání autorovo, který své jméno úmyslně zamlčel, či běží o ironickou náhodu?

Kdo odpoví?

Za ta léta, která uběhla od zjištění Dobrovského, se pokusilo vyřešit problém více moudrých mužů. Jak uspěli?

Začněme tím, že se seznámíme s indiciemi, které by mohly vést k vypátrání autora. Z narážek, v knize uvedených a týkajících se autorovy osoby, vycházeli totiž všichni, kteří se pokoušeli problém rozlousknout.

Co tedy vlastně víme o autorově osobnosti. Jméno — jak už řečeno — neznáme. Nemáme ponětí, kdy a kde se narodil. Čím byl. Jak žil. V kronice o sobě mluví v první osobě pouze na třech místech:

1) v kapitole 93, kde se popisuje vláda Oty Braniborského v Čechách, říká: „To vladykám se od měšťan dalo, mé oko to často vídalo.“ — Jde o popravy šlechticů měšťany; poněvadž se v Praze nic takového nepříhodovalo, soudí se, že takzvaný Dalimil musel v té době žít na venkově,

2) v kapitole 103, kde hovoří o srážce Vítka z Landštejna s Míšňany a o jeho ústupu od Juditina mostu na Pražský hrad; došlo k tomu 14. září 1310 a autor o tom prohlašuje: „Viděch, když na hrad jediechu, ano, po pánu Vítkovu oři třěva se vlečiechu ...“ — Tedy on, Dalimil, to sám viděl,

3) v kapitole 104, v níž líčí boj české strany s hradní posádkou korutansko-míšeňskou. V červnu 1310 byl Hrad obsazen Korutanci a Míšňany, a proto se čeští pánové Jindřich z Lipé, Jan ze Stráže a další utábořili na planině před Hradem,

v místech dnešního Pohořelce. Korutanci v čele se svým velitelem podnikli z Hradu na český tábor výpad, došlo k boji, který skončil porážkou cizinců; ti spěšně ustupovali zpět na Hrad, a nebýt toho, že se prolomil most, Čechové by asi vnikli do Hradu. Dalimil uvádí, že boj viděl z města: „Tu pan Jan ze Strážě udatně po nepřátelích jdíeše a ovšem po nich v hrad vendieše, by byl s ním most u přiekop neleťal. Na ten boj jsem jáz z města hlédal...”

Zatímco první zmínka v kapitole 93 je příliš všeobecná, a těžko nás může přivést k přesnější stopě, jsou poznámky druhá a třetí určitější: dá se z nich usoudit, že Dalimil žil tehdy v místech, odkud mohly být obě události vidět. Vrátime se k nim později. A ještě něco: jeho kronika naznačuje, že si autor pamatoval vládu Přemysla Otakara II., pak na vlastní oči zažil nepokoje v době braniborského obsazení Čech po bitvě na Moravském poli roku 1278 a končí kapitolou 106, tedy počátkem vlády Jana Lucemburského. Tomu v závěru radí, jak vládnout: příslušnou pasáž o tom, že má mít v radě české pány, jsme již citovali. Poslední dva verše kroniky určují celkem přesně, dokdy byla dovedena:

Ta kronika mluví od narození syna božieho
do léta po tisíci po třech stech po desieti čtvrtého.

Mluveno dnešní češtinou: do roku 1314. I když pak následují ještě přípisky, učinila je jiná ruka. Z toho všeho bychom mohli přibližně stanovit dobu, kdy Dalimil žil; narodil se asi koncem první poloviny 13. století a zemřel snad před rokem 1320. Z toho by také vyplynulo vysvětlení, proč se sám osobně nezúčastnil boje před pražským Hradem v červnu 1310 a proč ho pozoroval pouze „z města“: byl již příliš stár. To je první eventualita.

Jiné možné vysvětlení? Nebyl to zestárlý šlechtic, ale církevní hodnostář. Ani to se totiž nedá vyloučit.

První kolísal mezi oběma možnostmi — zda máme Dalimila pokládat za příslušníka šlechty či kněze — sám Josef Dobrovský. Nejdříve soudil, že autorem byl snad panoš-pěvec, žijící u některého českého pána na jeho hradě, případně prý mohl sloužit u Viléma z Valdeka, jehož hrdinství vysoce oceňuje. Tím by se

vysvětlily Dalimilovy sympatie k tomuto českému šlechtici. V pozdější době už Dobrovský o tom, že Dalimil nebyl církevním hodnostářem, mlčí, tedy to připouští.

Palacký možnost, že by byl autor pěvcem, odmítá; neodpovídá tomu ani stavba kroniky. Spíše prý to mohl být příslušník stavu rytířského. Toto své tvrzení rozvíjí Palacký ještě jedním zjištěním: poněvadž se Dalimil několikrát pochvalně zmiňoval o příslušnících rodů z krajů boleslavského a kouřimského (o pánech z Dubé, z Hazmburka, z Lemberka, z Lipé a z Lomnice), mohl tento neznámý český rytíř pocházet z těchto končin. To vypadá dost pravděpodobně, v Dalimilově kronice jsou informace a zprávy právě z uvedených oblastí podrobné a naznačují, že zde autor nebyl cizincem.

Podobně jako Palacký, soudil i Jungmann a univ. prof. W. W. Tomek: že totiž Dalimil patřil do společenské skupiny českých feudálů, ať jako rytíř či vyšší šlechtic.

Nové závěry, týkající se Dalimilovy osoby, přinesl až v roce 1878 Josef Jireček. Vydal znovu nejen celou kroniku, ale pokusil se na základě určitých detailů a poznámek určit blíže autora. Zatímco nejdříve romanticky soudil, že mohl být samostatným pěvcem, později hlásal hypotézu, že to byl šlechtic, snad příslušník rodu Ronovců. Ti měli jako erb dvě zkřížené ostrve (ostrev, tj. kmen s pahýly větví, je německy Ron = tedy pánové z Ronova), a protože o tomto rodu je toho v kronice poznamenáno nejvíc, mohl Dalimil pocházet z nich. Aby však Jireček sloučil i dřívější hypotézu — že Dalimil byl kněz — přichází nyní s kompromisem: mohl to být rytíř laik řádu johanitů, kteří měli poblíž Juditina mostu svůj klášter. Tady zestárlý Dalimil pobýval v letech 1309 — 1310 a odtud viděl ústup Vítka z mostu na Pražský hrad, jak o tom píše v kapitole 103.

V Jirečkově posudku se tak poprvé platně využívá zmínek, které o sobě Dalimil zanechal — Vítкова jízda na Hrad.

Tedy Dalimil = johanita?

Autor byl bezpochyby na svou dobu velmi vzdělaný, ovládal vedle češtiny i latinu a němčinu, znal českou Alexandreidu i německou pověst o Alexandru

Velikém, věděl o zničení Jeruzaléma Titem, o bitvě u Kanen, znal pověsti o Rolandovi, o Karlu Velikém, o Amazonkách, četl Ezopovy bajky. To všechno ukazuje spíše na autora kněžského původu než na nějakého rytíře. Na druhé straně jsou však v Dalimilově kronice momenty, které jakoby téměř vylučovaly autora — kněze. Jakmile je to jen trochu možné, vyzdvihoval autor českou bojovnost, chválil šlechtu a radil jí („dobrý rytieřu, střež se jména zlého. Dražšiehoť nic nenie jména dobrého“), ovládal dějiny rodů i historii jejich erbů. Ohlasů z bible tu naproti tomu nalezneme pramálo, stejně tak je podivné, že by autor — kněz pominul zázraky sv. Václava, kterými přispěl k vítězství Čechů v bitvě u Chlumce v roce 1126 a u Kressenbrunu roku 1260 — vždyť jiné tehdejší kroniky o tom hovoří široce a s úctou. Také jeho popis příhody, jež se odehrála mezi fuldským opatem a Ojřem, zastávajícím se českého krále, neukazuje na nějaké sympatie, které by měl Dalimil k církevnímu hodnostáři. Ten totiž urazil krále Václava (vyhrožoval mu, že by z něho „učinil králíka malého“), a proto zasáhl Ojř a dal opatovi železnou rukavicí políček se slovy: „Věz, pope, že s králem stojíš, proč svú řeči tolik strojíš. Snad si měl pěstúna zlého, nenaučil tebe, kako rucě držeti u ctného...“

Kdyby byl Dalimil knězem, nazval by fuldského opata „popem“? A zaznamenal by jeho potupu? Nehledě na to, že v jeho kronice je i další místo, kde jakoby s chutí popisoval „trampoty“ abatyše od svátého Jiří, které měla se Spytihněvem.

Jirečkova teze o rytíři laikovi řádu johanitů chtěla tyto nesrovnalosti vysvětlit, do jisté míry se jí to sice podařilo, avšak určité problémy zůstaly dále.

Zatímco Jaroslav Vlček ve svých Dějinách české literatury z roku 1897 poznamenal, že Dalimil „byl laik rodu šlechtického, pravděpodobně ze severních Čech“, soudil Jan Jakubec ve svých Dějinách, že „nejvíce podobá se pravdě, že byl zchudlý šlechtic, původem ze severovýchodních Čech.“

Tajemství dráždilo. Vyvolávalo otázky, dohady. I ctižádost odhalit autora, nejen určit jeho přibližný stav, ale znát jméno. Jako první se po této nesnadné cestě vydal historik J. V. Šimák a v roce 1932 se pokusil o přesnou autorovu

identifikaci. Pokračoval v Jirečkově hypotéze a shledával doklady jak pro to, že Dalimil náležel k duchovenstvu (jeho „zvláštní zájem o zázraky, o posloupnost biskupů, o zakládání kostelů a klášterů, o jejich legendy, o poustevnictví, i zmínky, jichž sotva lze přisouditi laiku sebenábožnějšímu. Snad lze upozorniti na vědomí autorovo o svícnu milánském u sv. Víta: ‚Můžeš tu nohu, ač chceš, před oltářem ohlédati‘, ukazující přímo na duchovního pražského“), tak na druhé straně „neméně jest patrné, že se kronikář cítí i rytířem, a je stavu urozeného, a to nikoliv nižšího.“

J. V. Šimák vyvozuje: „Možno tedy snad spojití obé mínění o stavu skladatelově, že byl sice knězem, ale při tom vznešeného, panského původu; nevím, proč by jedno druhé vylučovalo...“

Tedy totéž, co soudil Jireček před víc jak půl stoletím. I v dalším dochází Šimák — stejně jako Jireček — k závěru, že autor pocházel snad z rodu Ostrve, poněvadž o něm mluví nejvíc. Už první příslušník toho rodu Chval „v tom boju mezi nálepšími bleše, ten na ščítě ostrvu jmějieše ...“

Šimák se ve svém zkoumání rodu Ostrvanů zaměřuje na větev pánů z Dubé, připomíná, že se v Dalimilově kronice po Chvalovi hovoří o Smilovi Světlíkovi, o statečnosti Hynka z Dubé, atd. — teď mohou následovat jména dalších příslušníků rodu Ostrvanů, čtenáři-nehistorikovi nic neříkající — a pak uvádí příklad za mnohé: pasáž o braniborském údobí po bitvě na Moravském poli. Tady Dalimil sice jmenuje mnoho pánů, kteří tehdy statečně bojovali proti cizákům, avšak jen zmínkou, zatímco „jinému, ač sotva byl nad ně větší, jest věnována celá vroucí, vděčná, obdivná kapitola, Hynkovi z Dubé.“

Dlužno přiznat, že má Šimák pravdu. O pánech Mutyňovi Vřešťovském, Mutyňovi Skuhrovském, Ctiboru z Lipnice, Peltrámu Zebínském, Tasu Vízburském i Jaroslavu Jablonském je zde verš, o pánu Hynkovi, „slovutnému rytíři“, sem skladatel vložil dlouhé oslavné strofy, tak převyšující všechny ostatní, že to opravdu vzbuzuje až podiv. Dokonce vypráví, jak se ho Němci bojí, jak před ním utíkají a jak se jim proto české báby vysmívají:

Pro to sě Němcóm české baby smějjechu,
neb kdežkoli je uzřiechu,
Hynkem Dubským je strašiechu.

Je to náhodná sympatie, která vede Dalimila k uctívání pána z Dubé? Šimák odpovídá, že není: „Kdož mohl vřeleji a hlouběji vzpomínati tohoto pána, zesnulého roku 1309, právě kdy kronika jest psána, nežli — vlastní jeho syn!

Šimákova hypotéza: Dalimil = Hynek z Dubé, nejstarší syn nejvyššího stolníka a statečného bojovníka a vlastence Hynka z Dubé.

Třeba připustit, že to není hypotéza na vodě. Že má své oprávnění a logické zdůvodnění. Hynek z Dubé je duchovní, má dokonce latinské přízvisko Sclaris (Žák), a od roku 1306 se s ním setkáváme jako s kanovníkem pražského kostela, později se stal kapitulním proboštem a roku 1327 olomouckým biskupem. Zemřel v roce 1333 v Praze.

Šimák říká: „Osobnost Hynka Žáka z Dubé, preláta z nejpřednějšího tehdy českého rodu, odpovídá dojista obojímu rysu autora kroniky: jest duchovní i rytíř, znalý panských erbů i jejich pověstí, zkušený běhů zemských, očitý svědek turnajů.“

Skutečně, mnohé věci by Šimákově hypotéze odpovídaly. Třeba to, že Hynek Žák se poprvé objevuje v historických pramenech k roku 1278 — a Dalimil v kapitole, popisující události v roce 1279, hovoří poprvé o tom, co sám na vlastní kůži prožil: „mé oko to často vídalo“.

Že kolem roku 1309 pobýval v Praze, je pravděpodobné, jednak jeho otec jako nejvyšší purkrabí měl úřad na Hradě, jednak v samotné kronice se připomíná, že němečtí měšťané ho 15. února 1309 na čas zajali:

Remunt a Hynek Žák v Praze kratochvil jměsta,
ty pány horníci a měščany jednoho dne jechu.

Z pražského Hradu mohl také vidět i Vítkův ústup a případně bitku před Hradem, kdy tu bojovali Korutanci s Čechy.

Toto řešení — prohlašuje Šimák — se ani „zájmem nepříteli. Právě členu bohatýrského rodu, jenž vedl tehdejší českou šlechtu, jenž křížil své zbraně i s panovníky německými, utrpěl zradou potupu od zpupných měšťanů německých, jenž měl tehdy první slovo o osudech českého království, se nejspíše hodilo, aby s úspěchem se pokusil podepřít meč a diplomacii svých lidí také ideovou podporou, probuzením ostatních, aby poznali se v poblouznění, roznítili u vlastenectví a semkli v obranu svých práv i svého národa.“

Jestliže je proto Dalimilem Hynek Žák z Dubé, pak tedy v pasáži o Chvalovi chválí vlastně svého předka, zatímco statečný Smil by byl jeho pradědem a druhý Smil (o němž Dalimil hovoří) jeho strýcem. Zdislava, o níž je v kronice řeč, je Žákovou tetou — a především zde Hynek Žák oceňuje a vyzdvihuje zásluhy svého otce v boji proti Braniborcům. Když starý Hynek (otec) v roce 1283 přechází k Závěšovi z Falkenštejna, kronika připomíná „Závěše, výborného rytíře“.

A další „maličkost“: Dalimil vzpomíná na mnoho chrabrých rytířů při dobývání polského města Sieradze — a my z pramenů víme, že den před pádem města (28. září 1292) daroval král právě Hynkovi z Dubé za jeho služby a zásluhy panství Kuřívodské.

Také další detaily souhlasí. Třeba to, že Hynek z Dubé (otec) byl v letech 1294-95 královským purkrabím v Domažlicích — Dalimil zná o Chodech věci, které nemá ve své kronice ani Kosmas. Podobně se v Dalimilově kronice objevují autorovy vědomosti o šumavské Přimdě.

Jestliže probereme i příbuzné Hynka Žáka a rozložení jejich statků, s překvapením zjistíme, že se tato zboží většinou nacházela tam, odkud měl Dalimil obvykle nějaké informace. Třeba kanovníkovu strýci Albrechtu z Dubé patřily Vinařice u Loun a Liběšice u Litoměřic — je to shoda okolností, že Dalimil má zprávy o Poohří, o Klapém, o Bílině a Postoloprtech?

„Sotva lze zjistiti neshodu, která by naší identifikaci překážela,“ poznamenává hrdě Šimák. Má pravdu? Pouze jednu otázku neumí zodpovědět: „Proč původství skladatele tak vzácného ostalo neznámo všem věkům potomním.“

Odpoví-li se, že sám tomu chtěl, aby účinek jeho tendence byl tím působivější, zjevně, že ta omluva nestačí. Či měla poslední slova kroniky ‚vol svého jazyka, cizého nechaj,‘ odvolávající se na nauky Libušiny, význam dalekosáhlejší, zapuditi cizí ‚křivé drvo‘ lucemburské a sáhnouti k domácím, roznítiti k volbě Jindřicha z Lipé s Alžbětou polskou na český trůn? Netroufám si toho usuzovati...”

J. V. Šimák byl natolik zkušený historik, že si uvědomoval meze nebo hranice své hypotézy. Ano, neshodu nelze při povšechném pohledu zjistit — stačí to však k identifikaci Dalimila? Jistěže ne. To, že není neshod mezi možnostmi, že Dalimil byl Hynkem Žákem, ještě neznamená, že jím skutečně byl... Chybí důkaz.

Šimák uzavírá: „Odmítneme-li řečený výsledek (že je Hynek Žák totožný s Dalimilem), o žádné jiné současné osobě, blízké událostem vypravovaným, není možné uvést tolik vztahů kladných z kroniky jako právě ke kanovníkovi Hynkovi a tím méně jest naděje, že by se shledala osobnost neznámá.“

O žádné jiné osobě není možno uvést tolik vztahů kladných...

Za několik let po Šimákovi se o to pokusil Josef Beran, historik a pozdější pražský arcibiskup.

I Beran vycházel ze stanoviska, že pisatel — tedy Dalimil — měl blízko k pánům z Ostrve, které tolikrát vychvaloval ve své kronice. Nejdříve se domníval jako kdysi Jireček, že Dalimila nutno hledat v řadách rytířů-laiků řádu johanitů, kteří měli svůj klášter (dokonce jakousi pevnost s baštami a náspy) na malostranském břehu vlevo od Juditina mostu, stojíme-li čelem k Hradčanům.

„Ten názor se mi původně dosti zamlouval“ — píše Beran — „zejména když jsem našel ... mezi maltézskými převory (tedy řádu johanitů čili Maltézských rytířů, pozn. autora) jakéhosi Havla z Lemberka.“

Ovšem už sám Jireček se podívoval jedné věci: kdyby byl Dalimil skutečně rytířem-laikem řádu johanitů, jak vysvětlit, že o tomto řádu téměř mlčí? Že nikde nepoužije příležitosti, aby ho chválil, vyzdvihoval jeho zásluhy a přednosti?

Beran odpovídá: „Měl asi (autor) týž důvod, pro který ani svého jména neuvedl. Psal totiž dosti výbojně proti současné ‚politice‘ královského dvora, a proto se sřezil prozraditi bližší původ svůj, aby nepopudil proti rodu a řádu královský dvůr a jeho příznivce.“

Je to možné, nedá se to vyloučit.

Přesto později Beran hypotézu Dalimil = člen řádu johanitů opouští, aniž by přesvědčivě vyložil, proč. Snad proto, že maltézský převor Havel z Lemberka existoval až kolem roku 1343 — a to už mohl být Dalimil dávno po smrti?

Beranův postup byl vůbec zvláštní. Uvažoval asi takto: Dalimil měl blízko k rodu blahoslavené Zdislavy, nutno tedy nalézt mezi jeho příslušníky nějakého, který by v dotyčné době působil v Praze. Šimákovu hypotézu o Hynkovi Žákovi z Dubé odmítá, vychází přitom z pasáže, kde Dalimil píše, že Hynek Žák byl s Rajmundem v Praze na „kratochvíli“ a přitom ho měšťané zajali. Zatímco Šimákovu je tato partie téměř důkazem, že Hynek Žák = Dalimil, poněvadž ono zajetí se odehrálo v roce 1309 a je tedy dokladem, že v té době byl Hynek Žák v Praze (a mohl tedy později vidět jako Dalimil Vítkův ústup směrem k Hradu), soudí Beran opačně. A domnívám se, že v tomto případě — správně.

Beran vypočítává, že kdyby byl Hynek Žák Dalimilem, musel by být v roce 1309 už v takovém věku, který téměř vylučoval, aby jel „do Prahy na kratochvíli“. Nehledě na to, že by si Dalimil těžko zvolil za společníka Rajmunda, o němž víme, že byl „poněmčilý“. Vlastenec Dalimil a němčící Rajmund? To nejde dohromady.

(A připojuji ještě maličkost: cožpak by Dalimil — kdyby byl Hynkem Žákem — psal o sobě v tomto případě ve třetí osobě, když na jiných třech místech hovoří v osobě první?)

Ne, Dalimil asi nebude Hynkem Žákem z Dubé, uzavírá Beran a navrhuje jinou alternativu: jako Dalimila určuje — prý je to nejpravděpodobnější domněnka — Havla z Lemberka, kanovníka pražského.

Jak k tomu dospěl?

Dalimil má ve své kronice velkou pasáž o zázracích blahoslavené Zdislavy. Její manžel se jmenoval Havel z Jablonné a měli spolu dceru Markétu a tři chlapce: Havla, Zdislava a Jaroslava. O tomto Jaroslavovi píše i Dalimil v pasáži O braniborském údobí a jmenuje ho Jaroslav Jablonský. Poněvadž tehdy panovala mezi urozenými móda poněmčovat svá jména, změnil jméno i manžel Zdislavy, tedy Havel z Jablonné, a jeho syn Jaroslav byl už z Lemberka (tak je nazýván v listinách, zatímco Dalimil mu říká česky „Jablonský“). Tento Jaroslav z Lemberka měl čtyři syny a jedním z nich byl prý pozdější pražský kanovník Havel. Ten mohl bydlet díky svému povolání v proboštském domě na konci dnešní Nerudovy ulice — a odtud vidět jak ústup Vítka z Landštejna od Juditina mostu, tak i srážku před Pražským hradem.

Po pravdě řečeno se zdá, jakoby Beranovi neběželo ani tak o určení Dalimila jako o to, aby dokázal, že Dalimil byl příbuzný proslavené blahoslavené Zdislavy. Stejně totiž postupuje i u Jiříka Poděbradského, i zde chce ukázat především to, že také Jiřík pocházel z příbuzenstva Zdislavina.

Důvody pro své tvrzení nemá Beran téměř žádné, pouze topografii bydliště kanovníka Havla. A to je málo — chybí znalosti o jeho literární produkci (byla-li jaká), o jeho vztazích ke králi i šlechtě, o jeho názorech politických i národních.

I když nikdo před Dalimilem ani po něm toho o blahoslavené Zdislavě tolik nenapsal, neznamena to, že Dalimilem musel být její vnuk, pražský kanovník Havel z Lemberka, tedy Jablonský či z Jablonného.

Přání bylo u Berana otcem myšlenky.

Beranovu teorii rozbil J. V. Šimák, který se opět přihlásil o slovo v roce 1938. Nejdříve se snažil obhájit svou hypotézu o Dalimilovi jako Hynkovi Žákovi z Dubé. Upozorňoval, že nevíme, kdy se Dalimil vlastně narodil a že tedy v roce 1309 (kdy jel Hynek Žák do Prahy „na kratochvíli“) nemusel být ještě tak starý, aby se této cesty nemohl zúčastnit...

(Jen poznámka: poněvadž Dalimilova Kronika končí rokem 1314, předpokládá se, že záhy po tomto roce asi zemřel. Proč by jinak přestal psát? Z politických důvodů? Jestliže svou kroniku počal tvořit jako zralý, zkušený

člověk — a tomu odpovídá celá skladba — a jestliže už v době braniborské okupace určité tragedie jeho „oko vídalo“, tedy po roce 1278, vyplývá nám z toho, že v roce 1309 nebyl nejmladší.)

Šimák hájil svou teorií dál a prohlašoval, že zněmčelý Rajmund nebyl v Praze společně s vlasteneckým Hynkem Žákem; dotyčný verš přece zní:

Remunt a Hynek Žák v Pražě kratochvil jměsta.

Z toho nevyplývá, že jeli do Prahy spolu, ale pouze to, že zde oba dva byli! Nehledě na to, že v některých verzích Dalimilovy kroniky (a těch se zachovalo poměrně dost) se jen tvrdí, že byli v Praze — a o „kratochvíli“ ani slova:

Remunt a Hynek Žák z Dubé v Pražě biešta.

Pak se Šimák obrací přímo proti Beranově hypotéze a dokazuje, že jeho Havel Kanovník je vlastně postava téměř nedoložená.

Abychom si pro jistotu zopakovali, jak to bylo: na počátku stojí Havel z Jablonné plus Zdislava, pozdější blahoslavená.

Měli děti:

Markétu,

Havla, velkého příznivce johanitů, zemřel 1273,

Zdislava a

Jaroslava.

O tomto Jaroslavu píše Dalimil jako o „Jaroslavu Jablonském“. Ten je naposledy vzpomínán v listinách v roce 1289 a měl podle „popletené genealogie, které užili Václav Břežan i Paprocký“ (jak tvrdí Šimák) celkem čtyři syny:

Havla Rybu (hovoří se o něm až v letech 1316-23),

Havla Berana na Lemberce,

Havla Húbu na Sytovém (v roce 1323) a Havla Kanovníka.

Víc než praví o Havlovi Kanovníku tento zápis, nevíme. Historik Sedláček sice soudí, že by Havel Kanovník mohl být „Havlem z Lemberka, velkopřevorem Maltézských rytířů v roce 1343-67“, tak by se vysvětlilo, odkud se díval Dalimil v září 1310 na ústup z mostu, na druhé straně je však vyloučeno, aby byl tento velkopřevor Dalimilem. Velkopřevor žil do roku 1367 — a Dalimil už kolem roku

1278 na vlastní oči viděl zmatek za braniborské okupace. Nehledě na to, že Dalimil končí svou kroniku k roku 1314 a píše ji jako moudrý muž, znalý světa, cizích jazyků a politiky.

Poněvadž o Havlovi Kanovníku není prakticky známé nic než pouze to, že ho nepřesná genealogie určovala jako syna Jaroslava Jablonského — jinak nemáme ani sebemenší tušení o jeho životních bězích — těžko brát vážně tvrzení, že je to náš Dalimil.

(Malá poznámka: ve starých listinách se objevuje ještě jméno „Havla, arcijáhna bílinského a kanovníka pražského a vyšehradského“, ovšem vždycky je bez šlechtického přídomku, a proto je možno se domnívat, že není totožný s „Havlem Kanovníkem“ z Lemberku, synem Jaroslava Jablonského čili z Lemberku, o němž Beran předpokládal, že je Dalimilem.)

A i kdybychom — dejme tomu — souhlasili s Beranovou hypotézou (že Havel Kanovník byl Dalimilem, snažícím se oslavit svůj rod, zejména svou bábu blahoslavenou Zdislavu), pak domyšleno do konce nás to dovádí zase do slepé uličky: vždyť otcem Havla Kanovníka byl Jaroslav Jablonský — a právě tomuto muži věnuje Dalimil pouze jednu jedinou řádku, zatímco Hynkovi z Dubé staršímu přes veršů dvacet.

Ne, tudy cesta k určení Dalimila nevede.

Nevede ani přes hypotézu Šimákovu o Hynkovi Žákovi z Dubé, synovi starého pana Hynka z Dubé. Už jsme vzpomínali na verš o Žákově „kratochvíli“ v Praze i na spor mezi Šimákem a Beranem, jak tato slova vykládat. Snad by se zdálo nedůležité rozpitvávat verš — a přece právě na něm založil svůj výklad profesor Josef Šusta. V roce 1939 upozornil, že je třeba chápat verš v celém kontextu: Dalimil tady totiž ostře kritizuje pány, kteří se věnují hrám v kostky a turnajům, pány, kteří jezdí po zábavách a „kratochvíli“ a zapomínají na své státnické povinnosti. Jinými slovy — Dalimil zde vystupuje tak kriticky vůči Hynkovi Žákovi, že je nemožné, aby byl on sám touto postavou.

V novočeském překladu M. Maralíka zní pasáž takto: „Pak se čeští páni chytli špatných obyčejů. Hráli si pro kratochvíli v kostky a tak se přidržovali nyní

toho, co dříve lotrům zazlívali, když říkali: To dělají v jiných zemích lotři a jsou viněni z velkého bláznovství.

Přejímali jen špatné zvyky, dobrých si nevšímalí... od lotrů se chopit nemravnosti znamená ztratit čest a nenabýt ctnosti. Tak pro špatný příklad jsou teď lidé lhostejní k svému národu a ve hře v kostky hledají proslulost. Tenkrát začali na turnajích zápasit bez popruhů a dívky jim začaly posílat jako dary chrousty. Začali sloužit cizím paním a bylo toho i více, ale hnusí se mi o tom i jen se zmínit. Tak měli páni kratochvíli a nižší stavy hubily zemí. Nebylo nikoho, kdo by se postavil za právo ani kdo by úctu k českému napravil. Páni podporovali kostky a turnaje a měšťané a cizinci se na ně radili. Neboť měšťané se tenkrát neodvážili nikam vyjetí a nebyli ochotni trpět dále takový stav věcí. Pan Jindřich a pan Jan dleli v Sedlci. Pan Řemunt a Hynek si krátili chvíli v Praze. Tyto pány jednoho dne horníci s měšťany zajali a hned je chtěli zbavit života. Jiní tomu zabránili, ale drželi je v tuhé vazbě. Hle, kdo se na vše dívá spatra a pro ustavičnou zábavu neseď v radě, neplodí nežli škodu vlastní i národa. Taková hanba se doposud šlechticům nestala a z té příhody čerpali chlapi naučení. Kdyby byli páni měli rozum, nebyli by dopustili, aby se cizinci v Čechách tak rozmohli... Ted' aspoň, páni, vidíte, zda se řídíte dobrou radou, když cizozemcům dáváte hrady v zemi. Kdyby vás neměli kde věznit, neopovážili by se proti vám postavit.“

Dalimil tady obviňuje Hynka Žáka i další pány, že dělají škodu národu. Taková hanba se prý pánům dosud nestala ...

Tím padá Šimákova hypotéza. Domnívat se, že Dalimil byl tak prohnáný, že tu úmyslně — aby odvedl pozornost těch, jež by hledali autora — hovoří o špatném chování Hynka Žáka, kterým je on sám, to je příliš fantastické a odporuje to celému duchu kroniky.

Dalimil tedy znovu nebyl objeven ...

Krátce nato — máme-li na zřeteli časový běh dalimilovské problematiky — se do řešení otázky pustil další universitní profesor, F. M. Bartoš. Vždy ho lákaly problémy nejasné, proto bylo jen otázkou času, kdy se i on přihlásí se svou

hypotézou. Došlo k tomu v roce 1940, tedy na začátku války, kdy kronika Dalimilova mohla vzhledem k tehdejší atmosféře opět plnit své základní ideové poslání.

F. M. Bartoš poučen nezdarem Šimákovým a Beranovým se nepokusil přijít s konkrétním jménem, o kterém by prohlašoval, že to byl Dalimil. Je opatrnější. Znovu nadhazuje možnost, zda autor nepocházel z řádu johanitů, tedy maltézských rytířů. Jejich klášter u paty Juditina mostu byl lákavou možností, jak vysvětlit pasáž o Vítkově ústupu z mostu, také autorův vztah k blahoslavené Zdislavě jakoby cosi napovídal. „Jest arci pravda,“ poznamenává Bartoš, „že (Dalimil) nevypravuje pranic o osudech a ústavech johanitského řádu. Připustíme-li nicméně, že kronikář vyšel z tohoto řádu, najdeme pro to v kronice nejedno zajímavé potvrzení.“

Je to sice poněkud zvláštní postup, ale budiž.

Bartoš shledává v kronice všechna místa, kde Dalimil hovoří ne o řádu, ale o jeho patronu Janu Křtiteli. Těch je dost. Navíc upozorňuje na věc, která není nezajímavá: 26. července 1310 byla v Kladsku hrozná povodeň a Dalimil ji popisuje tak detailně, jakoby tam buď byl, nebo měl přesné zprávy. Vysvětlení? V Kladsku bylo sídlo řádové komendy johanitů — byl-li Dalimil jedním z nich, jsou informace dílem tohoto řádu. Bartoš uvádí i ostatní místa, která by hovořila pro to, že Dalimil byl johanita; například se v kronice mluví o johanitském kostele sv. Jana na Bojišti, respektive o bitvě, která se zde odehrála, pak vypráví o založení Mladé Boleslavi, kde byla také řádová komenda — a s tím souvisí i otázka další, kterou se Bartoš pokouší vysvětlit. Totiž problém tzv. boleslavské kroniky. Ještě se pamatujeme, že v úvodu vypočítává Dalimil všechny dosavadní kroniky, jichž se přidržel — a na prvním místě jmenuje Boleslavskou, kterou také nejvíce oceňuje. Většina badatelů se přiklonila během sto padesáti let k názoru, že pod pojmem Boleslavská kronika nutno chápat Kosmovu práci uloženou ve Staré Boleslavi, Bartoš však navrhuje novou teorii: byla prý to kronika z Mladé Boleslavi, kde johanité měli své působiště — a proto ji znal i Dalimil, snad johanita. Zatímco o Staré Boleslavi je u Dalimila zpráva jen jedna, má o Mladé

Boleslavi také údaj (o založení) a navíc se mnoho informací o panských rodech či různých příhodách vztahuje k okolí tohoto města. Později v Mladé Boleslavi vedle komendy johanitského řádu vznikl i kostel Jana Křtitele. Pánové z Lemberka navíc založili v Českém Dubě další johanitskou komendu a existuje i domněnka, že Havel z Jablonné, syn Zdislavy, vstoupil nakonec do tohoto řádu a odkázal mu jmění. Tím se znovu dostáváme k otázce, proč je v Dalimilově kronice tak široce vzpomenuto paní Zdislavy, o níž se tu říká, že konala mnoho zázraků.

Bartoš uvažuje: „Vypravování o Zdislavě, vzácné v kronice, která nemá např. sebemenší zmínky o mnohem proslulejší Anežce Přemyslovně, hodilo by se dobře do kroniky, kterou našel kronikář (tedy Dalimil — pozn. autora) u starého kněze v Boleslavi, byla-li to Mladá Boleslav.“

Své tvrzení ještě zesiluje dalším údajem: u Dalimila se hovoří i o jakémsi pánovi z Kováně, který se zúčastnil dobytí Říma v roce 1111. Nikde jinde v žádné jiné kronice tuto informaci nenalezneme. „Těžko věřit,“ říká Bartoš, „že by se památka na to byla udržela tak dlouho (200-250 let) ústním podáním. Zpráva však výborně zapadá do kroniky, vzniklé v Mladé Boleslavi. Vznikla-li pak kronika zde, našel ji kronikář nejspíše v tamní komendě johanitů.“

Bartoš nikoho nejmenuje, ale připomíná, že Dalimil hovoří o několika generacích pánů z Lemberka (či Jablonného), že v kronice existuje oslavná pasáž na Zdislavu, že vyzdvihuje statečnost Havlova synovce Heřmana ze Zvířetic, prý přešlechtného a udatného, že se zmiňuje o Havlovi z Lemberka, manželu Zdislavy, pak o Havlovi Jablonském, který byl poslán Václavem I. k volbě říšského krále do Německa, nepřímo se tu hovoří o Havlovi mladším (příznivci johanitů), o jeho bratru Jaroslavu ...

Jsme v zajetí Havlů Jablonských.

Jsme v zajetí správném?

Na to F. M. Bartoš neodpovídá, pouze nadhazuje možnosti. Neříká konkrétní typy, ví, že podobný Beranův pokus dopadl špatně.

Ano, těžko vysvětlit Dalimilův zájem o Zdislavu a jeho obdiv k ní — musel však proto nutně být příslušníkem jejího rodu? Co když byl pouze vzdálený

příbuzný? Nebo vůbec ne — a k její oslavě ho vedly důvody jiné... Těžko posoudit.

Také eventualita s johanitským klášteřem na malostranském konci Juditina mostu se nesmí pominout — stačí však k tvrzení, že byl Dalimil členem tohoto řádu? Vždyť mohl vidět Vítkův ústup z Juditina mostu a cestu na Hrad odjinud, cožpak byl johanitský klášter jediným místem, kde mohl žít?

A to, že na několika místech hovoří o kostelích sv. Jana... Jistě zajímavé, nemohl se však sám Dalimil jmenovat křestním jménem Jan?

Pokud nebudeme mít před sebou postavu, která se prokazatelně věnovala literární činnosti, potud nám žádné příbuzenské vztahy ke Zdislavě nepomohou. Ani komendy johanitů. Na příkladě Beranovy hypotézy jsme viděli, že domněnka bez doložené činnosti a tvorby člověka z masa a kostí se dříve či později rozplyne v dým.

Přichází další univerzitní profesor se svou teorií, známý Mirko Očadlík, a přivádí na scénu člověka, který skutečně žil. Ne vyspekulovaného jako u Berana (podle Šimáka je sporné, zda Beranův typ, tedy Havel Kanovník, vůbec existoval) či tušeného v okruhu možností jako u Bartoše. Má své rysy, svou tvář — a na rozdíl od Šimákova Hynka Žáka, o jehož tvorbě či životě jsme více méně nevěděli nic, je osoba z Očadlíkovy hypotézy z roku 1958 tak plastická, že stačí málo a...

Co vlastně stačí k určení Dalimila?

Profesor Očadlík soudil, že se za osobou Dalimila skrýval známý biskup pražský Jan z Dražic, úřadující v letech 1301 až 1343 a pocházející — jak už říká jméno — z Dražic, ležících mezi Starou a Mladou Boleslaví.

Co ho dovedlo k tomuto závěru?

Několik faktů, které sice znali už i dřívější badatelé, avšak nedali je do takových souvislostí jako Očadlík. V úvodu své kroniky Dalimil oznamuje, že několikrát žádal, „aby se v to někdo múdrý uvázal, a vše české skutky v jedno svázal.“ Nakonec mu nezbývalo, než aby to učinil sám. Očadlík vyvozuje: „... autor opětovně vyzýval, aby se někdo ujal spisovatelského úkolu. Lze tuto zmínku

hodnotit jinak, než jako objednávku spisu? K takové výzvě bylo dojista zapotřebí mít kromě prostředků k úhradě autorského i písařského honoráře i značnou společenskou i osobnostní autoritu ... Autor rozhodně nebyl závislým spisovatelem, nýbrž byl objednavatelem spisu. Přistupuje sám k práci, když všechny jeho výzvy vyzněly naplano. Tím je také vytčeno společenské zařazení a příslušenství autorovo: má jistou dispoziční moc majetkovou, není tedy v podřadném postavení ať rodovém či církevním, může-li vyzývat k práci, jejíž pořízení po stránce hospodářské bylo tak nerentabilní jako vůbec u každého knižního rukopisu 14. věku.“

Objednavatel však nechtěl jakoukoliv kroniku, jeho úmysl byl zcela přesný: věděl, k čemu má kronika sloužit, jakou ideou má být prodchnuta. Očadlík říká: „Vyslovit takový požadavek na literární dílo mohl jen někdo, kdo stál ve veřejném životě na místě zvlášť významném ... je třeba autora hledati nikoliv na obvodu tehdejšího dobového dění, nýbrž v samém středu událostí a vidět v něm někoho, kdo sám chce a také smí určovat základní linii dalšího ideového rozvoje tehdejších Čech a jejich politického života.“

Takovým člověkem mohl být energický a cílevědomý pražský biskup Jan z Dražic. Nebyl historikem z povolání, nýbrž politikem, jemuž historie měla sloužit. Proč skončil kroniku k roku 1314, když žil až do roku 1343? Poněvadž dílo bylo určeno mladému Janu Lucemburskému. Toho zvolili za českého krále v roce 1310, pak několik let panovaly v české zemi rozpory mezi králem, panstvem a městským patriciátem — a teprve v roce 1314, kdy došlo k volbě císaře (Jindřich VII., otec Janův zemřel) a kdy Jan jako kandidát neuspěl, vracel se do svých Čech. V tu chvíli autor ukončuje kroniku a dává ji králi, dejme tomu pro ponaučení a zejména pro závěr, kde ho vyzývá, aby nezapomněl mít ve své radě české pány.

Jan z Dražic, osobnost vyhraněná, sebevědomá, významná, politicky angažovaná mohla být proto oním Dalimilem, který radí jak pánům, tak králi. Odpovídalo by tomu i jeho vzdělání, znalosti, zájem o literaturu — a v neposlední řadě také jeho působiště: biskupský dvůr.

Několikrát jsme už rozebírali Dalimilovu zmínku ze 103. kapitoly, kde tvrdil „viděch, jak na hrad jediechu“, tedy Vítek ustupující od Juditina mostu na Hrad. Na malostranském konci Juditina mostu stály dva komplexy církevních budov: vlevo johanitský klášter s kostelem (tedy tzv. maltézských rytířů), vpravo biskupský dvůr, sídlo Jana z Dražic. Jasně?

Také Dalimilovy zmínky asi na šesti místech o Janu Křtiteli a jeho zázracích a tím i jakési povýšení Jana nad ostatní světce by se dalo lehce vysvětlit jménem autora: Jan z Dražic.

V neposlední řadě též sídlo rodu, z něhož biskup pocházel — Dražice — a jeho umístění na Boleslavsku by odpovídalo na otázku, proč právě odtud čerpal Dalimil největší počet zmínek (s výjimkou Prahy a Kutné Hory do své kroniky. Takže to nemusela být johanitská mladoboleslavská komenda, ale rodiště, které tu sehrálo svou roli.

To všechno vypadá velmi pravděpodobně. Jeho národní uvědomění snad nejlépe postihují slova kronikáře Františka Pražského, jimiž uzavíral nekrolog nad Janem z Dražic: „gentisque Bohemice fidelis zelator ac indefessus propagator.“ Tedy „národa českého věrný horlivec a neohrožený bojovník“.

Také inaugurační listina krále Jana, která se zachovala ve Formuláři Jana z Dražic, hovoří zcela jasně o tom, v jakém smyslu ovlivňoval energický biskup mladičského krále:

„Aby veškerá podezření anebo důvody nelibosti, jež by proti nám u pánů a obyvatelů královstva českého mohly vzniknouti, předem byly odstraněny, takový zákon naprosto závazný sobě ukládáme a jako nepřekročitelný příkaz sobě a svým nástupcům na věky určujeme, že žádného cizince neustanovíme hejtmanem ani purkrabím nebo kastelánem v našich hradech, žádného úředníkem v Čechách anebo na Moravě nebo při našem dvoru, že nižádných zboží nebo hradů, úřadů nebo důchodů jakýchkoliv neudělíme osobám cizího rodu, ani trvale ani dočasně, aniž dopustíme, aby jich v českém království dědictvím mohli nabýti...“